

РАДУЛ МАРКОВИЋ

МЕТАМОРФИСАНЕ И НОВЕ ПОСЛОВИЦЕ ШУМАДИЈЕ

Кратке и сажете мисаоне изреке, обично дате као савет или упут, Вук Караџић, њихов најпознатији сакупљач, назвао је народним пословицама. Он је написао да се пре казивања пословице, обично почне са: „Штоно (има) ријеч“, „Штоно стари веле“, „Штоно баке кажу“.

Професор др Твртко Чубелић је забележио да у свом основном одређењу пословице представљају кратке, сажете и дубоко осмишљене изреке. Оне, каже др Чубелић, „саопћују заокружен и цјеловит суд“, закључак или мишљење. У њима су изражена запажања, мисли и становишта „о различитим питањима и збивањима из природе, друштва и људског живота“. „Извод су и посљедица каквог значајнијег искуства или сложенијег збивања“.

По једној арапској изреци, „пословице су буктиње говора“. Бјелински је писао: „Пословице расветљавају народни живот и дају његове животне закључке“.

Заиста, за њих се може рећи да често расветле оно што је у једној беседи мутно, непотпуно, недовољно обрађено, недоречено или нејасно.

Пратио сам двадесетак година готово све животне манифестације и сачекивао да међу бројним изразима искрсне која пословица. Када се то деси, записивао сам. Записивао сам све што ми се чинило вредним и типичним за ситуацију коју сам пратио. Бележио сам за време путовања, у часовима одмора, на бројним нашим састанцима, често пуним празнословља. Ипак, понекад и тада искрсне и неко зрно мудрости. Сакупљао сам пословичке мисли и са наслова написа у штампи, из народних обичаја и обреда, из сижеа свечаних говора, из теза књижевних дела.

Новозабележене пословице су новијег порекла. Говоре о свакодневним друштвеним токовима, о човеку као центру свега постојећег, о његовим свакодневним бригама и радостима:

*Цене не умеју ходати, оне само скачу;
Једном ногом у фабрици, другом у њиви;
Не храни се сламом ко у шупи станује;
Очима у туђини, срцем у домовини.*

Неке народне пословице су само варијантни облици старих, добро познатих мудрости. Неке се могу сматрати потпуно новим, јер су садржајно везане за најновије друштвено-економске токове:

И зелени план поцрвени, наравно од стида — ако се средства ненаменски троше;

И сталбена питања поцрне (Кад радник ни после две деценије рада не добије стан).

У метаморфисане се могу уврстити следеће пословице:

Мртав је свима мио;

О мртвом све најлепше;

Мала деца само хлеба једу, а велика — хлеб и цигерике (што ће рећи: са децом и бриге расту).

Пословице су слике народног живота. Мењају се под утицајем промена друштвено-економских токова. Оне се само делимично могу објаснити, и то ако се одмах нађе нека најближа по садржају изрека — тренутно асоцирање на садржај пословице која се чује.

Међу новим и метаморфисаним пословицама бројне су оне које говоре о истини. По правилу, такве пословице су свевременског карактера:

*Један човек не може у себи сва добра имати;
Стара је истина да нема главе без мане;
Човек се с новцем губи;
Благо ономе ко уме себе и друге да разуме,
Чувај се човека који има увек лепезу мишљења о теби;
Променљив као месец март;
Човек је по психи челик;
Живот је највећи редитељ.*

Човек се радом доказује. У раду налази задовољство и смисао свог постојања. Рад га и очовечује. Бројне су пословице о раду, истрајности и другим особинама које се исказују у раду, вредностима људског рада и особеностима људи које се испољавају у раду:

Само мудра глава стотину руку има (Одси се на оне који знају да раде више послова и добро их и паметно обављају).

Бројне су пословице о раду и радницима које у себи садрже елементе критике благог или општријег тона ироније:

Лењитина празником има највише посла (Не може га пронаћи за шест дана);

*Ко доста збори, мало твори;
Лењивци хлад највише воле;
Што је већи немар — то је тежи квар;
Пусти да посао говори о теби, а не ти о њему.*

Наш народ изнад свега цени радна човека који нема посебне интелектуалне способности, али се мануелним радом сналази. За њега се каже:

Гура и гура као шунд литература.

Многе народне пословице су императивне када је реч о раду:

*Док си прав и здрав — ради као мрав;
Уради све на време;
Не чека вече оно што је прече. (алтернатива: Прече — претече);*

Домаћин прво гаражу кује, па кола купује.

Као и у животу, и у раду, каже народ, треба бити умерен и одређен:

*Не ваља се на дрвљанику одморити;
Мање аплауза — више рада — да нам стандард не настрада;
Цигарет одмор раднику прија;
Одмори се и усред воде;
Брза возња и возачу шкоди.*

Неке истине, више изреке него пословице, казују тренутак настајања. Ограниченог су трајања и познате су само у местима где су настајале:

*Скупљи сир од вуне,
Пензионери у пензији,
Најскупљи је нерад.*

Савременог су карактера и нове народне пословице о језику:
*Језик је звучна домовина — кажу наши на привременом раду
у страним земљама, жељни милозвучности свога језика,*

Језик је највреднији мост на свету.

Све народне пословице говоре о човеку. Он све своје мане и врлине исказује у друштву. Друштво човека очовечује. Чини човеком. Пословица „Лако је златна брда обећавати“ говори, на пример, о људима који лако обећавају да ће другоме решити некакав проблем, а потом све забораве „Лако је бити кавалер са друштвеним средствима“, каже се за оне који немилице троше друштвена средства.

Занимљиве су и пословице о васпитавању:

*Не васпитава онај ко виче;
Добар васпитач смиреношћу и тишином васпитава.*

Сличног су карактера изреке:

*Лист наше горе не може бити неваљао;
Благо оним људима који живе и после смрти.*

Такве су и оне пословице које исказују повремена или тренутна расположења:

*Ко много псује — другога не чује;
Новинаре не псуј — могу те ујести и кад се не надаш.*

Међу народним пословицама које говоре о жени, истичу се оне које апострофирају њене врлине:

*Мирна и тиха жена је највеће благо овог света;
Жена може бити муж и жена — ако је у детињству намучена;
Жена је инструмент који се тешко упознаје (Жена је, рећи ће,
највећа тајна — за себе и за друге),
Где жене нема — има проблема;
Вредна девојка ретко трећу деценију у свом дому дочекује.*

Жена је украс света. Само са њом породица је потпуна. Она је уистину стуб породице и зато се за њу, с правом, каже:

*Не лежи кућа на земљи, него на жени;
Жена је рај за очи;
Човек је глава куће, а жена врат. (Пакосници додају: Глава
се окреће онако како је врат управи).
Новијег датума су и неке погрдне пословице о жени:
Жена одлично чува тајне које не зна;
Жена је чистилиште за џеп.*

Човек је друштвено биће и своје постојање доказује у друштву. У друштву доживљава себе. Налази смисао и задовољство живљења:

*Без друга нема живота;
Без двојице нема договарања;
Човеку је најжалије кад га пријатељ изневери;
Друг је другу најлепше огледало,
Сличне особе се друже;
Ако се брда не могу састати, људи могу;
Снага је у људима;
Често је човек велики само кад оде од нас;
Свако не може бити леп и богат, али може добар и поштен.*

Љубав је најмоћније средство које човек покреће ка прогресу. Без љубави не би било света, ни рада, ни рода. Она подстиче, ствара и одржава свет. Пословице казују:

*Све се за љубав и због љубави чини;
Љубав земљу брани;
Човек се љубављу храни;
Љубав је тајна која претвара људске мане у врлине, а слабости у јачине;*

*Љубав је јача од смрти;
Жена је највећа љубав света и зато може све што хоће.*

Велика је снага љубави према деци:

*Отац у сину себе види;
Деца свет држе.*

Недостатак љубави човека води у пороке, па народна мудрост каже:

Где се много пије — ту љубави није.

Стара је истина да је у животу све пролазно. Једино је пролазност стална. Све што је прошло, било је лепо само зато што га више нема. Ретко се сећамо неких непријатности из прошлости, па су нам минули срећни догађаји блискији и дражи. Уздишемо за прохујалим срећним временима, добрим људима и младошћу:

*Млада крв на скакање гони;
Луче је све било лепше;*

*Младост се не да повратити;
Кад благо стигне — оду године.*

Неке констатације о пролазности често се помињу у пригодним околностима. Најчешће опомињу, упућују:

*Заборавила свекрва мила кад је и она снаха била;
Паметније је јутро од вечери. . .*

Неке су пролазности интензивне, али и краткотрајне. Пословица каже:

У великим невољама (страху) и име своје заборави.

Хумор освежава људски дух. Он крепи и одржава човека у најразноврснијим животним манифестацијама, па је приказан и у пословицама насталим у новије доба.

Пословица често помоћу успелог поређења открива суштину човековог карактера и неке појаве, стварајући уверљиве слике, понекад и ироничне:

*Рођаци смо — исто нас сунце греје;
 Славимо исте празнике,
 Ожениће се у суботу после недеље (што ће рећи: никад);
 Лепо прошао — као беспарић на вашару;
 Богато одевен — као нудиста на плажи;
 Тражен — као сладолед у децембру;
 Више воли грам власти него килограм масти.*

У овим народним пословицама, као и у оним раније насталим, свестрано је приказано богатство народног живота, високе моралне вредности људског друштва, његова мудрост и хуманост. Указано је на неиспрпну и бескрајну сазнајност које народне пословице садрже у себи. Стварајући их, народ је тежио да нађе најјасније и најближе веома конкретне појмове и њихове односе, да открије њихову повезаност, зависност, узрочно-последични однос и на основу тога створи општу, апстрактну мисао, појам, суд, закључак. И баш због тога су народне пословице карактеристичне за одређено доба у развоју људског друштва, па временом застаревају, губе своју вредност, метаморфишу се или се, пак, јављају у новом облику. Неке са старим изразом добијају и нов смисао.

Без обзира где су настале, пословицама народ казује свој суд о одређеним појавама, ситуацијама и односима међу људима. Ове које добијају место у овом раду могу се груписати у пословице о истини, човеку, раду, неким људским врлинама и манама, жени, другарству, љубави, пролазности и хумору. О овим темама бројне су не само метаморфисане, већ и познате народне пословице. Али, има их и посве нових, насталих у садашњем времену. И њима се казују животне истине, које су, често, и свевременог карактера, али и оне које су карактеристичне само за одређено време и неки крај, а ређе и за одређени друштвени слој.

ЛИТЕРАТУРА

1. Твртко Чубелић, Усмене народне пословице, питалице, загонетке, Загреб, 1975.
2. Вук Караџић, Српске народне пословице, Београд, 1969.
3. Јаша М. Продановић, Антологија прозне народне књижевности, Београд.
4. Видо Латковић, Народна књижевност, I, Београд, 1967.
5. Аница Шаулић, Антологија народних пословица и загонетки, Београд, 1962.
6. Гласник Етнографског музеја у Београду, XI, Београд, 1936.
7. Владимир Цветановић, Есеји и чланци из књижевности, Приштина, 1977.
8. Радул Марковић, Незабрав, Горњи Милановац, 1976.
9. Владимир Цветановић, Српске народне пословице са Косова и Метохије, Приштина, 1976.

* * *

Овај рад саопштен је на Двадесетшестом конгресу фолклориста Југославије, 25. септембра 1979. у Крагујевцу.